

УДК 378:006.44.034](045)

Дар'я О. Кірієнко

Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України
СТАНДАРТИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проведено теоретичний аналіз поняття «стандартизація» та «стандартизація послуг вищої освіти». Розкрито роль і значення стандартизації послуг освіти. Визначено особливості стандартизації освітніх послуг вищої освіти. Запропоновані пропозиції щодо впровадження стандартів послуги вищої освіти з урахуванням її якості.

Ключові слова: стандарти, стандартизація послуг вищої освіти, якість послуг вищої освіти.

Дарья А. Кириенко

Інститут вищого образования Национальной академии педагогических наук Украины
**СТАНДАРТЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ**

В статье проведен теоретический анализ понятия «стандартизація» и «стандартизація услуг высшего образования». Раскрыты роль и значение стандартизации услуг образования. Определены особенности стандартизации образовательных услуг высшего образования. Предложены варианты по внедрению стандартов услуги высшего образования с учетом их качества.

Ключевые слова: стандарты, стандартизація услуг высшего образования, качество услуг высшего образования.

Daria O. Kiriienko

Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
HIGHER EDUCATION STANDARDS IN THE MARKET ECONOMY CONTEXT

The paper offers a theoretical analysis of the concepts of "standardization" and "standardization of higher education services ". The role and the importance of standardization of education services has been revealed. Specific features in the process of standardization of higher education services have been identified. Particular patterns for the implementation of standards of higher education services are suggested subject to their quality.

Keywords: standards, standardization of higher education services, quality of higher education services.

Постановка проблеми. Показник валового коефіцієнту охоплення населення¹ України вищою освітою склав 82% проти 65% у Німеччині, 56% у Сполученому Королівстві, 64% у Франції, 63% в Італії, 89% Іспанії, 87% США, 73% у Бельгії, 71% у Республіці Польща. Як свідчать наведені дані, за показниками освітньої діяльності, які розраховані Програмою розвитку ООН у 2016 році, Україна знаходиться на рівні відповідних показників найрозвиненіших країн світу. У цьому зв'язку слід вказати на вражаюче слабкий взаємозв'язок між високими показниками масштабів освітньої діяльності України та низьким значенням валового національного доходу (ВНД) на душу населення України за паритетом купівельної спроможності у доларах США, який у 2015 р. в Україні був у рази меншим, ніж у розвинених країнах: 7,4 тис. дол. в Україні проти 45,0 тис. дол. у Німеччині; 53,2 тис. дол. у США; 37,9 тис. дол. у Сполученому Королівстві; 38,1 тис. дол. у Франції; 32,8 тис. дол. в

¹ відсоток населення в офіційному віці вищої освіти 2010–2015 (дані відносяться до останнього року зазначеного періоду за який доступна статистика).

Іспанії; 33,6 тис. дол. в Італії; 41,2 тис. дол. у Бельгії; 24,1 тис. дол. у Республіці Польща [7]. За рівнем життя населення – Україна посідає 63 місце серед 133 країн світу. Про це свідчать дані Індексу соціального розвитку (далі «ІСР»), розробленого американською неурядовою організацією Social Progress Imperative за підтримки компанії «Делойт». ІСР визначає рейтинги країн на базі показників, що мають безпосередній вплив на якість життя людей. Порівнюючи за цими критеріями країни зі співставним рівнем ВВП, Social Progress Imperative доводить, що економічний розвиток країни не гарантує високу якість життя населення. Незважаючи на соціальні, політичні та економічні складнощі, Україна за рівнем ІСР випередила усі країни СНД. Так, Білорусь посіла 66 місце, Вірменія – на 67, а Росія – 75. Натомість екс-учасниця СНД Грузія суттєво зміцнила свої позиції у сфері освіти, охорони здоров'я та захисті прав людини, що вкупі з іншими досягненнями дозволило їй посісти 54 сходинку. Україна традиційно демонструє відносно високі показники у сфері доступу до вищої освіти та до базових знань, де посіла 31 та 28 місця відповідно. У звіті відзначається, що Україна за цими показниками випереджає більшість країн з аналогічним рівнем ВВП на душу населення [15].

На наше переконання, однією із основних причин зазначеного вище слабкого взаємозв'язку є низька якість освітньої діяльності закладів вищої освіти України, яка у сучасних умовах має вимірюватись лише за обов'язковим використанням стандартів освіти взагалі і стандартів вищої освіти зокрема, так як фактично остання перетворилась на масову та загальнодоступну. Це дає нам підстави вважати, що однією з основних проблем сучасної вищої освіти України є відсутність стандартів вищої освіти, які дали б можливість визначити вартість послуги освіти за кожним рівнем вищої освіти та за кожною спеціальністю з урахуванням її якості.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми стандартизації вищої освіти в Україні перш за все досліджуються представниками педагогічної науки (Т. Фініков, С. Гончаренко, Н. Ничкало, С. Сисоєв та ін.) у філософському аспекті (В. Андрющенко, В. Кремень, К. Корсак, С. Курбатов, С. Терепищій, З. Самчук та ін.) і з позиції освітньої політики (Я. Болюбаш, Л. Луговий, М. Степко, Ж. Таланова, В. Ковтунець) при очевидній недостатній увазі з боку економістів. Напевно, це можна пояснити тим, що деякі з них розглядають освітню діяльність як складову частину «невиробничої сфери», і на цій підставі ґрунтовні наукові дослідження основних економічних категорій (наприклад таких як, «власність», «вартість», «товар», «дохід», «прибуток», «послуга», «конкурентоспроможність», «попит», «пропозиція» тощо) стосовно освіти практично не здійснювались. Крім того, навіть більш «молоде» покоління представників інших наук, досліджують проблеми стандартизації вищої освіти, продовжує дещо зверхньо ставитись до спроб економістів розглянути зазначені проблеми відповідно до вимог сучасної ринкової економіки.

Метою статті є розробка пропозицій щодо впровадження стандартів послуги вищої освіти з урахуванням її якості.

Виклад основного матеріалу. Безальтернативною метою видів економічної діяльності в умовах ринкової економіки (у тому числі освітньої діяльності ЗВО) є виробництво і реалізація товарів і послуг (у тому числі виробництво і реалізація послуг освіти) за цінами, які дозволяють виробникам відшкодувати здійснені витрати, оплачувати працю працівникам, отримувати дохід (прибуток), як основне джерело інноваційного розвитку виробництва.

З метою захисту інтересів суспільства та його членів (кінцевих споживачів товарів і послуг) сучасні держави та їх національні громадські організації формулюють та у багатьох випадках затверджують відповідні вимоги (стандарти), які постачаються виробниками на відповідні ринки товарів і послуг (у тому числі і на ринок послуг вищої освіти). У свою

чергу, виробники товарів і послуг із метою забезпечення виконання сформульованих і офіційно затверджених вимог (стандартів) до якості товарів і послуг можуть встановлювати вимоги (стандарты) на процес виробництва та вимоги (стандарты) на методи контролю за ходом виробництва і оцінки завершених результатів виробництва (товарів і послуг).

Прикладом можуть слугувати документи Міжнародної організації зі стандартизації (International Organization for Standardization) (далі – ISO) – міжнародна організація, метою діяльності котрої є ратифікація розроблених спільними зусиллями делегатів від різних країн стандартів. ISO займається питаннями стандартизації в усіх галузях (в тому числі й освіті) та сертифікацією продукції. Україна є повноправним членом ISO з 1993 року.

Вихідний термін стандарту ISO – «постачальник». Під постачальником розуміється організація, що поставляє продукцію чи надає послугу. У контексті проблем загального управління якістю термін «постачальник» можна замінити терміном «організація». Стандарти ISO допускають уживання терміна «організація» у відношенні й самостійних установ, і її підрозділів.

Ще одним дуже важливим терміном, уведеним міжнародними стандартами якості, є термін «споживач». Їм позначається одержувач продукції або послуг, наданих постачальником (в нашому випадку – споживач послуг освіти).

Розширеного тлумачення вимагає центральний термін міжнародних стандартів сімейства ISO – «якість». У діючих стандартах ISO серії 9000:2000 якість визначається як сукупність характеристик об'єкта, що відносяться до його здатності задовольняти потреби. Термін «процес» у стандартах ISO трактується як сукупність взаємозалежних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріально-технічних, методичних і т. д.) Сфері освіти притаманне і таке поняття, як послуга (або послуга освіти). За визначенням стандартів ISO послуга – це результат безпосередньої взаємодії постачальника (виконавця) та споживача і внутрішньої діяльності постачальника із задоволення потреб споживача. Послуга освіти з погляду внутрішнього споживання характеризується не тільки внутрішньою діяльністю викладачів як постачальників послуги, але також і внутрішньою діяльністю студентів із засвоєння знань, самовдосконалення, саморозвитку тощо. Освітній процес (ОП) – основний у сфері освіти. Результати освітнього процесу різноманітні і не зводяться тільки до послуги. Вони – підсумок діяльності з навчання, розвитку, методичної роботи, самореалізації учасників ОП, удосконалювання багатобічної взаємодії школи з її соціальним оточенням.

У міжнародних стандартах ISO розрізняються поняття «забезпечення якості» й «управління якістю». Під забезпеченням якості розуміються всі заплановані та систематично здійснювані види діяльності в рамках системи якості, необхідні для досягнення впевненості в тому, що вимоги до якості будуть виконані. Основна відмінність управління якістю від забезпечення якості полягає в тому, що управління припускає активний вплив на процес, його коректування з метою одержання запланованого результату із запрограмованими властивостями, характеристиками, параметрами. Тому його можна вважати активним способом впливу на якість [12].

Поліпшення якості у відповідності зі стандартами ISO має на увазі вживання заходів на всіх рівнях організації для підвищення ефективності та результативності різних видів діяльності або процесів, що дає додаткову вигоду як організації, так і її споживачам. Поліпшення якості – це те, що присутнє в будь-якій організації, установі з моменту початку їх діяльності й до її формального припинення.

Наведене вище, вказує на те, що об'єктами стандартизації мають і повинні виступати послуги освіти і саме на послуги освіти повинні розробляти державні стандарти. З зазначеного об'єктивно випливає необхідність законодавчого визначення терміну «послуга освіти», зокрема «послуга вищої освіти» та «стандарт послуги вищої освіти». Проте, на

сьогодні такі визначення у державних нормативно – правових актах відсутні, як відсутні вони і у новому Законі України «Про вищу освіту» (ст. 1 основні терміни та їх визначення) [1].

Так, зокрема, у документі «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)», ухваленому Міністерською конференцією в Єревані, 14–15 травня 2015 р., у розділі «Сфера дії та ключові поняття» наголошується, що «ESG зосереджені на забезпеченні якості стосовно навчання і викладання у вищій освіті, включаючи навчальне середовище та відповідні зв'язки з дослідженнями та інноваціями», тобто, головним об'єктом стандартизації розглядається процес «...навчання і викладання...», а не результат навчання і викладання – послуга освіти, як економічна категорія, виробництво якої неможливе без залучення відповідних матеріально-технічних, трудових, інформаційних і т.п. ресурсів, які на момент залучення до виробництва послуг освіти мають конкретний вартісний вираз. На це звертається увага і у зазначеному вище документі у підрозділі 1.6. «Навчальні ресурси і підтримка студентів» у сформульованому наступному стандарті: «Заклади повинні мати відповідне фінансування для навчальної та викладацької діяльності, забезпечуючи адекватні та легкодоступні навчальні ресурси для підтримки студентів», проте жодних методичних рекомендацій щодо розрахунку обсягів «відповідного фінансування» не надається, що, на наш погляд, перетворює запропонований стандарт на декларативне побажання [14].

Законом України «Про стандартизацію» встановлено, що стандарт – нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [2, ст. 1 п. 20]. Закон України, який дає це досить ґрунтовне визначення, не поширюється на освіту [2, ст. 2 п. 2] в тому числі і вищу.

В Законі України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» визначає, що «державні соціальні стандарти – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій» [3, ст. 1]. Відповідно до положень статті 12, що стосується сфери освіти, [3, ст. 12] до державних соціальних нормативів у сфері забезпечення навчальними закладами включаються:

- перелік та обсяг послуг, що надаються державними і комунальними закладами дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти;
- нормативи граничного наповнювання класів, груп та співвідношення вихованців, учнів, студентів і педагогічних працівників у навчальних закладах;
- норми матеріального забезпечення навчальних закладів та додаткових видів соціального і матеріального забезпечення учнів.

Законом України «Про вищу освіту» встановлено, що стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності [1, ст. 10 п. 1]. Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ) [1, ст. 10 п. 2].

На наш погляд, є достатньо підстав вважати, що головною метою стандартизації послуг освіти – не допустити на ринок послуг освіти неякісні послуги освіти та запобігати появі таких. Головним завданням перед науковцями по розробці стандартів вищої освіти є розвиток прозорої рамки забезпечення якості вищої освіти, яка відповідала б як процесу

національного реформування вищої освіти, так і інтеграції України в Європейський освітній простір. Отже, стандарт послуг освіти повинен виконувати роль зразка, мірила – якщо результат виробництва і надання послуг освіти не відповідає зразку (мірилу), він не має права на існування. У зв'язку з викладеним, пропонуємо наступне визначення:

Стандарт послуги вищої освіти – це сукупність характеристик змін в інтелектуальному стані осіб, які мають відбутися в результаті освітньої діяльності кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікації, і які є основою разом із стандартами освітньої діяльності та вищої освіти для визначення її якості та розрахунку її вартості [6]. Переконливим аргументом на користь сформульованого терміну є те, що в Законі України «Про вищу освіту» у ст. 1 «Основні терміни та їх визначення», відсутнє поняття «стандарт послуги вищої освіти», що робить його практично недіючими у відповідній частині, та не відповідає концептуальним засадам сучасної ринкової економіки. Хочемо привернути увагу, що визначення також формулювалось відповідно до положень Системи національних рахунків 2008 [16].

Підтвердженням незадовільної якості освітньої діяльності українських ЗВО можуть слугувати і їх місця у провідних світових рейтингах. Протягом останніх 10–15 років у різних країнах світу почали розроблятися і широко застосовуватися різноманітні методології та підходи до визначення рейтингів університетів, або, як їх називають у Великобританії, «таблиць ліг» (league tables). Така робота поступово стала виходити за межі національних рамок і набувати регіонального й міжнародного характеру. Визначення певного інтегрального показника якості діяльності закладів вищої освіти, яким є їхній рейтинг, у першу чергу обумовлене необхідністю взаємного визнання навчальних програм і університетів у Болонському просторі.

Високий рівень наукової та ділової активності дає підставу констатувати появу нового різновиду міжнародної бюрократії, яка буквально живе рейтингами і оцінками вишів та інших соціальних систем. У світі навіть вже з'явилася нова професія – ренкер, тобто укладач рейтингів. Гільдія національних і міжнародних оцінювачів вищих навчальних закладів (ВНЗ) поступово зміцнює свої професійні позиції, в тому числі за рахунок інтенсифікації зв'язків з представниками наукометрії. Деякі експерти навіть вважають, що в найближчому майбутньому відбудеться конвергенція рейтингових систем, розроблених для оцінки ВНЗ, з наукометричними системами. Таку мету, зокрема, переслідує розробка багатовимірних, картографічних і персоніфікованих рейтингів [8]. Діяльність ренкера активно підтримується органами державного і наддержавного управління (наприклад, Єврокомісією, ООН і ЮНЕСКО). Наявність різних національних та глобальних рейтингів призвела до спроб їх стандартизації та оцінки ступеня узгодженості. Так, у 2004 році в Бухаресті Європейським центром з вищої освіти ЮНЕСКО (UNESCO-CEPES) було створено Інститут стратегії в області вищої освіти в Вашингтоні та Міжнародна експертна група по ранжируванню (IREG). А у 2006 році в Берліні відбулась Друга нарада (IREG) для вироблення принципів та стандартів ранжирування вищих навчальних закладів – Берлінських принципів ранжування вищих навчальних закладів. Результатом цієї ініціативи стала розробка основ створення та поширювання загальнонаціональних, регіональних та світових рейтингів. Ці основи відображено в таких напрямках: а) визначення цілей та задач ранжирування, б) розробка показників та їх ваг, в) збір та обробка даних, г) презентація результатів ранжирування. Враховуючи неоднорідність використовуваних методик, прийняті принципи ранжирування створили умови до появи системи постійного покращення та вдосконаленню методик, використовуваних у проведенні таких рейтингів, сприяли вдосконаленню ранжирування та оцінки якості освіти [5]. Таким чином, глобальні рейтинги університетів вже щільно вплетені

в життя університетів та національну політику багатьох країн, ставши помітним чинником ринку послуг освіти.

У вересні 2015 року британською компанією Quacquarelli Symonds опубліковані результати міжнародного рейтингу вищих навчальних закладів QS World University Rankings 2015/16, що визначає результати діяльності університетів світу за основними академічними показниками.

Рейтинг World University Rankings виходить дванадцятий рік поспіль та отримав світове визнання, як інструмент оцінювання якості університетської освіти [13]. При укладанні рейтингу розробники використовують декілька основних критеріїв діяльності університету: репутація в академічному середовищі, цитованість наукових публікацій представників університету, співвідношення кількості викладачів і студентів, ставлення роботодавців до випускників, а також відносна чисельність іноземних викладачів та студентів.

До рейтинг-листа QS World University включено понад 800 університетів світу. До нього потрапило лише шість українських вищих навчальних закладів, два з яких посіли місця у Top-500 списку [10]. Зокрема, Київський національний університет ім. Шевченка посів 421 позицію. Іншим українським університетом, що включений до Top-500 престижного світового рейтингу, став Харківський національний університет ім. Каразіна, отримавши позицію 491; НТУУ «Київський політехнічний інститут» посів 601 позицію. Донецький національний університет та НТУ «Харківський політехнічний інститут», які вже другий рік поспіль розташовуються у категорії 701+. Шостим українським навчальним закладом і на жаль останнім у рейтингу представлено Сумський державний університет, який також потрапив до категорії 701+. Перше ж місце у світовому рейтинг-листі, отримав американський Massachusetts Institute of Technology. Друге місце в глобальній десятці посів американський Harvard University, третє – британський University of Cambridge [13].

Загалом, світовими лідерами за показниками університетської освіти традиційно залишаються американська та британська освітні системи, що мають 30 та 18 своїх представників у Top-100 світового рейтингу.

Сучасним, найбільш серйозними і недержавним проектом в галузі розроблення університетських рейтингів, що спираються на світові підходи та стандарти, є рейтинг «ТОП 200 Україна», який виходить з 2007 року. Рейтинг «ТОП 200 Україна» був ініційований кафедрою ЮНЕСКО «Вища технічна освіта, прикладний системний аналіз та інформатика» НТУ «КПІ», а його результати друкуються тижневиком «Дзеркало тижня». Чергову, версію рейтингу (за 2016 рік) було представлено Центром міжнародних проектів «Євроосвіта» за погодженням із Міжнародною наглядовою радою [11]. Рейтинг спирається на інтегральний показник діяльності університету, який, у свою чергу, складається з трьох комплексних індикаторів: 1) якість науково – педагогічного потенціалу (при розрахунку цього індикатора велику вагу мають показники науково – дослідної роботи викладачів, що вимірюють через частки членів державних академій наук і професорів серед професорсько-викладацького складу, а також кількості отриманих співробітниками державних премій України та патентів) (10 індикаторів); 2) якість навчання (4 індикатори); 3) міжнародне визнання (6 індикаторів). Крім того, враховується експертне оцінювання якості освітньої діяльності та інформаційне забезпечення. При цьому 80% інтегрального показника становлять індикатори прямого вимірювання; 15% – результати експертного оцінювання якості випускників представниками роботодавців та академічного співробітництва; 5% – результати, отримані з міжнародних науко метричних та веб-метричних даних [4]. Щоб досягнути кінцевої мету ранжування – побудови об'єктивної системи рейтингового оцінювання замало формального запровадження її принципів. Застосовуються прозорі та зрозумілі методології та технології. Обов'язковим вважається наявність внутрішніх та зовнішніх державних і громадських систем контролю за

достовірністю, об'єктивністю та точністю оцінювання результатів, що буде адекватно віддзеркалювати досягнутий рівень якості вищої освіти, який надається вищим навчальним закладом. Розглянемо на прикладі табл. 1 рейтинг кращих університетів за версією «ТОП 200 Україна» 15/2016 р.

Таблиця 1

Кращі університети за версією «ТОП 200 Україна» 15/2016 р.

№	ВНЗ	Оцінка якості науково-педагогічного потенціалу Інп	Оцінка якості навчання ІН	Оцінка міжнародного визнання ІМВ	Оцінка інтегрального показника діяльності ВНЗ, ІЗ
1	Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"	37,1584719	24,2733571	24,38991	85,8217352
2	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	37,69866054	20,8091084	23,19028	81,6980532
3	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	19,72389684	14,6311752	15,05826	49,4133336
4	Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"	18,19243329	9,44538221	18,11854	45,7563526
5	Національний університет "Львівська політехніка"	10,07411838	15,5719037	20,00258	45,6486064
6	Національний гірничий університет	20,23740583	9,55270568	14,88076	44,6708729
7	Національний медичний університет імені О.О. Богомольця	28,01541416	7,3430677	9,247945	44,606427
8	Національний університет "Киево-Могилянська академія"	13,03020291	17,3656142	14,1555	44,551315
9	Львівський національний університет імені Івана Франка	10,47689444	14,6627164	18,25808	43,3976934
10	Національний університет біоресурсів і природокористування України	16,31640102	14,8704249	11,00018	42,1870072

Джерело: [17].

На наш погляд в українському суспільстві відбуваються якісні зміни, становлення нової економіки, яка є наслідком переходу до електронно-цифрової стадії розвитку. Це важливо для вищої освіти України, яка за своєю якістю та конкурентоспроможністю поки не підкорила елітних, світових університетських вершин і не має аргументованих рекомендацій щодо проектування і створення в Україні університетів світового класу. Важливим є те, як вищу освіту перетворити в якісну, або випускати конкурентоспроможних випускників які розбудовуватимуть українську державу. Нині відсутні завершені системні дослідження вищої освіти, які дали б кінцеву і переконливу відповідь на питання про якість пропонованих

послуг освіти вищими навчальними закладами України на національному рівні. Проте, якість української вищої освіти не відповідає сучасним вимогам у суспільстві визнавали давно, про що може свідчити поява у новому законі України «Про вищу освіту» окремого розділу «Забезпечення якості вищої освіти» [1, розділ V]. Але, на жаль, у «кращих» радянських традиціях, головним інструментом підвищення якості вищої освіти було визнано створення чергової структури – Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (далі – НАЗЯВО), якому присвячено практично весь розділ. У той же час, головні інструменти підвищення якості вищої освіти – стандарти вищої освіти, але на жаль, на наш погляд, у новому законі їх змінили не в найкращу сторону.

Проте в Законі України «Про вищу освіту» мають місце деякі нечітко прописані норми щодо функціонування НАЗЯВО. Зокрема, у ст. 16 Закону вказано, що «система забезпечення вищим навчальним закладом якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) за його поданням оцінюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти або акредитованими ним незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти на предмет її відповідності вимогам до системи забезпечення якості вищої освіти, що затверджуються Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти». Але чинна в Україні інституціональна владна система є такою, що будь-яка можливість делегування або акредитації повноважень передбачає можливість корупційних діянь. Тому доцільним було б обмежити права акредитованих незалежних установ лише інспекційними та рекомендаційними функціями, залишивши за НАЗЯВО право остаточного рішення [9].

Національне агентство з якості також ліцензує спецради з захисту. Новим у Законі є те, що ці спецради будуть як постійно діючими, так і одноразовими, до яких увійдуть лише обізнані в темі захисту фахівці. Саме така система є розповсюдженою у світовій практиці.

Згідно зі ст. 6 Закону [1] такою постійно діючою або разовою спеціалізованою вченою радою ВНЗ чи наукової установи, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, здійснюється атестація осіб, які здобувають ступінь доктора філософії на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації. Здобувач ступеня доктора філософії має право на вибір спеціалізованої вченої ради. Було б доречним таку процедуру державної атестації здобувачів зробити комплексною, тобто спочатку в закладі, де особа проходила навчання, за освітньою складовою, та лише після успішного захисту загального циклу допустити здобувача до атестації в спецраді за науковою складовою. Така диференціація зовнішнього контролю якості освіти буде ефективним засобом допомоги здобувачеві більш чітко зорієнтуватися в подальшому виборі наукового напрямку. Крім того, потребує уточнення положення п. 5 ст. 6 Закону «Атестація здобувача вищої освіти», де сказано, що дисертації осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, та дисертації (або наукові доповіді у разі захисту наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії або сукупності статей, опублікованих у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях) осіб, які здобувають ступінь доктора наук, а також відгуки опонентів оприлюднюються на офіційних веб-сайтах відповідних ВНЗ (наукових установ) відповідно до законодавства. Але на цей час, згідно з нормативно-правовими актами, єдиним ресурсом, що має містити вище названі наукові роботи, є Український інститут науково-технічної та економічної інформації Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України (УкрНТЕІ). Якщо це положення не буде змінено, воно суперечитиме новому Закону. Крім того, у п. 6 ст. 6 Закону зазначено, що до захисту допускаються дисертації (наукові доповіді), виконані здобувачем наукового ступеня самостійно. Виявлення в поданій до захисту дисертації (науковій доповіді) академічного плагіату є підставою для відмови у присудженні відповідного наукового ступеня. Однак сьогодні немає фактичного вільного

доступу до Української бази даних наукових робіт. Проте доступ до електронного або паперового джерела існує на платній основі. Це також викликає питання, на кшталт – у який спосіб здобувач може бути захищений від можливих збігів чи мимовільних схожих цитувань. У тексті Закону немає чітко прописаної системи відповідальності як Національного агентства з якості, так і створених спецрад, відсутні чіткі детермінації щодо органу, який здійснює контроль за діяльністю самого Агентства, та його можливих важелів.

Також зазначимо, що в розділі III Закону немає визначення «стандарт послуги освіти це – ...», тому не зрозуміло, як НАЗЯВО повинно розробити стандарт послуг освіти, тобто її кінцевий результат, а не процес. Реформи у вищій освіти повинні забезпечити покращення якості вищої освіти, а її ключовою інституцією є НАЗЯВО, перший склад якого відповідно до пункту 2 розділу XV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про вищу освіту» мав бути сформований протягом дев'яти місяців з дня набрання чинності цим Законом. Утворення та початок функціонування такого Національного агентства мало би стати одним із реальних прикладів реалізації реформ у державі, зокрема, запровадження дерегуляції та децентралізації у сфері вищої освіти, надання реальної автономії вищим навчальним закладам. 15 квітня 2015 року Урядом прийнято постанову № 244 «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти», відповідно до якої з 1 вересня 2015 року новостворене Національне агентство набуло повноважень, передбачених Законом України «Про вищу освіту».

Однак, Національне агентство до цього часу так і не розпочало роботу. Це спричинено тим, що Міністерством освіти і науки України не реалізовано необхідні заходи, передбачені Законом «Про вищу освіту» та постановою Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 року №244, стосовно забезпечення діяльності НАЗЯВО, а також не внесено на розгляд Уряду питання щодо призначення обраного членами Національного агентства керівництва.

Подальше невиконання вимог Закону України «Про вищу освіту» та ігнорування рішень Уряду щодо створення і забезпечення функціонування Національного агентства породжує та поглиблює низку проблем, що сприяє подальшому руйнуванню системи вищої освіти, зокрема:

- по-перше, зупиняє подальше реформування системи вищої освіти в частині розбудови системи забезпечення якості вищої освіти та боротьби з плагіатом в академічному середовищі, адже Національне агентство відповідно до Закону України «Про вищу освіту» повинно забезпечити розроблення понад 20 нормативно-правових актів стосовно забезпечення якості вищої освіти;

- по-друге, блокує можливість інтеграції вітчизняної системи вищої освіти до європейського освітнього простору, оскільки в цій ситуації Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти не має можливості стати членом Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти.

Отже, аналізуючи положення щодо створеного Національного агентства з якості, можна констатувати, що нову систему в цілому спрямовано на підвищення ефективності та якості функціонування галузі вищої освіти, але ж вона потребує деяких доопрацювань. Реформа вищої освіти України (зокрема Закон України «Про вищу освіту», передбачає розроблення низки критеріїв та стандартів для визначення головних принципів щодо оцінювання результатів роботи ЗВО.

Висновки. Процеси масовості вищої освіти, або точніше, значне збільшення кількості здобувачів вищої освіти у світі, країнах ЄС так і в Україні обумовлено необхідністю збільшення державних коштів. Крім того, у цих умовах, виникає необхідність збереження якості послуг освіти та не допустити їх зниження. Ефективний контроль за цим процесом можливий лише за умови широкого впровадження стандартів вищої освіти на усіх етапах,

що дасть змогу для розроблення необхідної на цей час нової, ефективної моделі економічної діяльності у сфері вищої освіти України. Враховуючи зобов'язання України, сформульованого в Угоді про асоціацію з ЄС щодо «... завершення переходу до діючої ринкової економіки...», головна ідея полягає у створенні та ефективному функціонуванні такої моделі, що повинна стати початком формування сучасного ринку послуг вищої освіти України як невід'ємної складової європейського і світового ринків.

Також, вважаємо, що для чіткого розроблення стандартів вищої освіти в Україні слід впровадити у практику економічних відносин сфери вищої освіти наступні заходи - внести зміни до Закону України «Про вищу освіту», щодо включення до ст. 1 запропонованого визначення «стандарт послуги вищої освіти», та щодо Порядку встановлення державних стандартів послуг вищої освіти, як основи для розрахунку їх вартості з урахуванням якості;

Це допоможе у вирішенні проблеми підвищення якості послуг вищої освіти відповідно до стандартів таких послуг, як основи вимірювання їх якості та визначення їх вартості з урахуванням якості. Прихід України до більш якісної вищої освіти можливий лише за умов усвідомлення реальних проблем та імплементації соціально-економічної політики, спрямованої на задоволення інтересів більшості населення.

References

Література

1. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy [About Higher Education: Law of Ukraine] vid 01.07.2014 № 1556-VII. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page> [in Ukrainian].
1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>.
2. Pro standartyzatsiiu: Zakon Ukrainy [About standardization: Law of Ukraine] vid 05.06.2014 № 1315-VII / Redaktsiia vid 10.02.2016. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1315-18> [in Ukrainian].
2. Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII / Редакція від 10.02.2016: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>.
3. Pro derzhavni sotsialni standarty ta derzhavni sotsialni harantii: Zakon Ukrainy [On State Social Standards and State Social Guarantees: Law of Ukraine] vid 05.10.2000 № 2017-III. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2017-14> [in Ukrainian].
3. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.
4. HO Tsentr mizhnarodnykh proektiv «Euroosvita» [GO Center for International Projects "Eurovision"]. euroosvita.net. Retrieved from: <http://euroosvita.net> [in Ukrainian].
4. ГО Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroosvita.net>.
5. Berlin Principles on Ranking of Higher Education Institutions. Retrieved from: <http://euroosvita.net/prog/data/doc/BerlinPrinciples.pdf>.
5. Berlin Principles on Ranking of Higher Education Institutions. – Retrieved from: <http://euroosvita.net/prog/data/doc/BerlinPrinciples.pdf>.
6. Vitrenko, Yu.M., Kiriienko, D.O. (2017). Ekonomichni aspekty yakosti posluh vyshchoi osvity [Economic aspects of higher education services quality]. Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics, 7 (193): 4–15.
6. Вітренко Ю.М., Кірієнко Д.О. Економічні аспекти якості послуг вищої освіти / Ю.М. Вітренко, Д.О. Кірієнко // Актуальні проблеми економіки – Actual Problems of Economics. – 2017. – №7 (193). – С. 4–15.

7. Doklad o chelovecheskom razvitii 2016. Chelovecheskoe razvitie dlia vsekh i kazhdogo [Human Development Report 2016. Human development for everyone and everyone]. Translation from English; Programma razvitiia OON [United Nations Development Program]. – M.: Vesi mir, 2017. – 284 s. [in Russian].
7. Доклад о человеческом развитии 2016. Человеческое развитие для всех и каждого / Пер. с англ.; Программа развития ООН. – М.: Веси мир, 2017. – 284 с.
8. IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. – Retrieved from: http://www.ireg-observatory.org/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=23&Itemid=2.
8. IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. – Retrieved from: http://www.ireg-observatory.org/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=23&Itemid=2.
9. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia: Zbirnyk nauk. prats. [Theory and Practice of Public Administration: Collection of Sciences Works]. Kharkiv: KharRI NADU «Mahistr», 2015. – Vyp. 2 (49). – 324 s. [in Ukrainian].
9. Теорія та практика державного управління: Збірник наук. праць. – Х.: ХарPI НАДУ «Магістр», 2015. – Вип. 2 (49). – 324 с.
10. Shist vyshiv z Ukrainy vklucheno do QS World University» [Six universities from Ukraine are included in the QS World University]. osvita.ua. Retrieved from: <http://osvita.ua/vnz/rating/47847> [in Ukrainian].
10. Шість вишів з України включено до QS World University: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/rating/47847>.
11. Kurbatov, S.V. (2014). Fenomen universytetu v konteksti chasovykh i prostorovykh vyklykiv: monohrafiia [The phenomenon of the university in the context of time and space challenges: a monograph]. Sumy: Universytetska knyha. 262 s. [in Ukrainian].
11. Курбатов С.В. Феномен університету в контексті часових і просторових викликів: монографія / С.В. Курбатов. – Суми: Університетська книга, 2014. – 262 с.
12. International Organization for Standardization – ISO. Retrieved from: <http://www.iso.org/iso/ru/home.htm>.
12. International Organization for Standardization – ISO. Retrieved from: <http://www.iso.org/iso/ru/home.htm>.
13. World University Rankings 2015–2016. – Retrieved from: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2015>.
13. World University Rankings 2015–2016. – Retrieved from: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2015>.
14. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Kyv: Ltd «Poligraph plus», 2015. – 32 s.
14. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). – К.: Ltd «Poligraph plus», 2015. – 32 p.
15. Social progress index 2016. Retrieved from: <http://13i8vn49fibl3go3i12f59gh.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2016/06/SPI-2016-Main-Report.pdf>.
15. Social progress index 2016. – Retrieved from: <http://13i8vn49fibl3go3i12f59gh.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2016/06/SPI-2016-Main-Report.pdf>.
16. Systema natsionalnykh rakhunkiv 2008 (SNR 2008) pryiniata OON, Yevropeiskoio komisiieiu, Orhanizatsiieiu ekonomichnoho spivrobitnytstva i rozvytku (OESR), Mizhnarodnym valiutnym fondom (MVF), Hrupoiu svitovoho banku» [System National Accounts 2008 (SNA 2008) was adopted by the United
16. Система національних рахунків 2008 (СНР 2008) прийнята ООН, Європейською комісією, Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Міжнародним валютним фондом (МВФ), Групою

-
- Nations, the European Commission, the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the International Monetary Fund (IMF), the World Bank Group"]. unstats.un.org. Retrieved from: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf> [in Ukrainian].
17. Reitynh vyshchykh navchalnykh zakladiv «Top-200 Ukraina» – 2015/2016 rik» [The rating of higher educational institutions "Top 200 Ukraine" – 2015/2016"]. www.euroosvita.net. Retrieved from: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4757> [in Ukrainian].
- світового банку»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008Russian.pdf>.
17. Рейтинг вищих навчальних закладів «Топ-200 Україна» – 2015/2016 рік»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4757>.